

MODERN KÖNYVTÁRAK SZERVEZÉSÉRŐL.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

A kolozsvári Ferencz-József-tudományegyetem központi épületében egy új könyvtári épületrész is tervben levén, e sorok írójának előterjesztésére határozattá lőn, hogy ez az épületrész a modern könyvtárépületeknek megfelelőleg ú. n. raktár-rendszer (magazin-rendszer) szerint emeltessék. Ez egyszersmind kívánatossá tette, hogy egy nagyobb külföldi útat tegyek s így történt, hogy a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, valamint az Erdélyi Múzeum-Egylet választmányja úti segélyével 1893 őszén, midőn a külföldi egyetemi könyvtárak működésüket már megkezdték, külföldi könyvtárak igazgatásának és berendezésének tanulmányozása czéljából több mint két óra terjedő tanulmányútra mehettem, ellátva a nm. miniszter úr, a kolozsvári tud.-egyetem rektori hivatala s az Erdélyi Múzeum-Egylet ajánló leveleivel, melyek számomra a meglátogatott könyvtárak igazgatói részéről lehetővé tették, hogy — legtöbb esetben maguknak e könyvtárak igazgatóinak kalauzolására mellett — mindent megláthattam, a mit csak látni óhajtottam. Ez pedig a dolog természete szerint nem volt kevés. A meglátogatott könyvtárak — Budapest két legnagyobb könyvtárán, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárán és az egyetemi könyvtáron kívül — útirányom szerint felsorolva, a következők voltak:

1. Bécsben az udvari és az egyetemi könyvtár.
2. Prágában az egyetemi könyvtár.
3. Drezdában a királyi könyvtár.
4. Berlinben az egyetemi és a királyi könyvtár.
5. Lipcsében az egyetemi könyvtár. (Bibliotheca Albertina.)
6. Halleban az egyetemi könyvtár.
7. Göttingában az egyetemi könyvtár.
8. Kasselban a tartományi könyvtár. (Landes-Bibliothek.)
9. Marburgban az egyetemi könyvtár.
10. Giessenben az egyetemi és Senckenberg-féle egyesített könyvtárak.
11. Kölnben a városi könyvtár.
12. Utrechtben az egyetemi könyvtár.
13. Amsterdamban az egyetemi könyvtár.
14. Leydenben az egyetemi könyvtár.
15. Hágában a királyi könyvtár.
16. Brüsszelben a királyi könyvtár.
17. Londonban a British Museum

könyvtára. 18. Párisban a Bibliothèque Nationale. 19. Strassburgban az egyetemi és tartományi könyvtárak. 20. Karlsruheban a nagyhercegi és tartományi könyvtárak. 21. Augsburgban a kerületi és városi egyesített könyvtárak. 22. Münchenben a királyi és az egyetemi könyvtárak.

E tanulmányútról, illetve ennek főbb eredményeiről a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak részletes jelentésben számoltam be, nem terjeszkedve ki oly részletekre, melyek minden jól berendezett könyvtárban amúgy is ismétlődnek, vagy egy hivatalos jelentés keretét részletességüknél fogva átlépték volna. E jelentést, mely egyúttal a vezetésem alatt álló kolozsvári egyetemi könyvtár újjászervezésére konkrét javaslatokat is foglal magában, a nm. miniszter úr engedélyével, a *Magyar Könyv-Szemle* szerkesztőjének szivességéből a következőkben közlöm s midőn ezt teszem, nem mulaszthatom el a tanulságos útért e helyen is úgy a nm. miniszter úrnak s az Erdélyi Múzeum-Egylet választmányának, mint a felsorolt könyvtárak igazgatóinak, illetve főkönyvtárnokainak, legmelegebb köszönetemet és hálámat kifejezmem.

I.

Oly épületek, melyeket egyenesen könyvtárnak emeltek, aránylag kevés számúak külföldön is. A királyi, tartományi könyvtárak rendszeren egy-egy lakásra többé nem használt királyi, hercegi stb. palotában vannak, legalább ideiglenesen elhelyezve, gyakran fényes, de modern berendezésre nem igen alkalmas termekben, melyekben általános a régi magas könyvszekrények használata, olykor gallériákkal vagy csak hágcsókkal. Így van ez Drezdában (a japáni palotában), Berlinben a királyi könyvtárban, Bécsben a császári könyvtárban (legnagyobbrészt teljesen czélszerűtlen helyiségekben), Brüsszelben, hol a raktárrendszerré való átalakítás most foly, Karlsruheban, Prágában, Utrechtben stb.

Modern épületeket, melyek egyenesen a könyvtár számára épültek, Lipsceben, Halleban, Göttingában az új részben, Amsterdamban, Leydenben, a British Museum könyvtára új részében, a Bibliothèque Nationale újabb részeiben, Strassburgban és Augsburgban láttam. Ezek közül az augsburgi épen most készült el s

csak pár hóval elébb költöztek belé, a strassburgi befejezéséhez áll közel, a mintegy 600,000 kötetnyi könyvtárt még a régi tartományi palotában találtam elhelyezve. A müncheni királyi könyvtár épülete fényes és nem régi (1832—43); de berendezése már mégsem modern; a bécsi egyetemi könyvtár pedig modern berendezésű ugyan, de nincs önállóan elhelyezve.

Általános elvül az állítható fel, hogy a könyvtár épülete magának és csupán csak a könyvtár céljainak építendő, még pedig *szabadon*, külön téren, oly módon, hogy bővítésre hosszú időre megfelelő tér legyen. Ez a módszer biztosítja a könyvtárt a tüztől s teszi lehetővé a könyvtárépület olyan beosztását, mely a kezelés igényeinek (minden oldalú világítás, helyes elrendezés stb.) legjobban megfelel. Végre csupán e módszerrel építhető csak annyi, a mennyi épen kell. Ugyanis, ha a könyvtárnak egy befejezett épületben adunk helyet, okvetetlenül kell benne gondoskodni a szaporodáshoz szükséges térről legalább 80—100 évre. Természetes, hogy ebben az esetben sok üres helyet kell hagyni, melyek egyelőre elhagyottan állanak s ez annál rosszabb. Szabadon álló könyvtárnál ellenben csak a jelen és közel jövő szükségének építünk; de szemünk előtt tartjuk a terjeszkedés lehetőségét. Az előbbi az eset pl. a bécsi egyet. könyvtárban, hol a mellett, hogy óriási helyiségek egyelőre teljesen üresek, egyszersmind néhány lényeges fogyatkozás azonnal szembeötlik. Ilyenek: az általános közlekedés az olvasó-termen át, némely helyiségek sötétes volta, a könyvtár céljaira az oldalvilágításhoz föltétlenül igen kicsiny ablakok, a hivatali helyiségek némely részének törpesége, raktárakhoz illő kicsiny négyszögű ablakokkal, végre az eredetileg nem könyvtárnak tervezett egyetemi épület magasságában bealkalmazott kilencz könyvtári emelet, oly magasság, minőt sehol sem találni s mely nem is célszerű. Épen ez okozta egyszersmind, hogy a helyet teljes raktárrendszer szerint kihasználni nem lehetett, a berendezés inkább egy vegyes galléria- és raktárrendszert mutat.

De az önálló könyvtárépület még más előnyöket is nyújt s ezek közül legfőbb a felső világítás mellőzhetőse a könyvraktárban. A legcélszerűbb a kétfelöli oldalvilágítással készült raktár. Ennek okai a következők: Felső világításnál, főkép a mi zordabb éghajlatunk alatt, bajos oly szerkezetet készíteni, mely a vizet teljesen kizárja s ne legyen korai romlásnak kitéve. Másodszor: az ily helyiségek

a vékony fedél miatt nem fűthetők. Végül: a nyári meleg felülről rövid idő alatt tönkre teszi a felső emeletben elhelyezett könyveket, a mint ezt főleg Amsterdamban volt alkalmam látni, hol a könyvraktár, házak közé levén beépítve, *csak* felülről van világítva. Itt nyáron felső függönyöket használnak, mint Leydenben is; de ez sötétté teszi a raktár alsóbb részeit. Felülvilágítás, illetve helyesebben magas oldalvilágítás csak az olvasó-teremben jó s pedig itt csakugyan a legjobb, mert az alsó falrész köröskörül a kézi könyvtár elhelyezésére használható s egyszersmind lehetővé teszi a szép építészeti kiképzést, a mi egy könyvtári olvasóteremben mellőzhetetlen esztetikai követelmény.

De az oldalvilágítás, ha a könyvraktár mély, kétoldalúlag, ha nem mély, egyoldalúlag alkalmazva, mint erről Halleban volt alkalmam meggyőződni, elég is, ha valamely külső stil kényszerének nem vetjük alá a belső czélszerűséget. Csak óriási ablakok szükségesek s ezek mintegy négy méter magasak, három méter szélesek lehetnek, a mint erre alább visszatérek.

A könyvek elhelyezésére minden eddig ismert rendszer közül legjobb a magazin- (raktár-) rendszer. Szándékosan használom az idegen, általában elfogadott szót. Beosztása és szerkezete ismeretes. Legelőször, tudtom szerint, a British Museum könyvtára pótépítményében használták, onnan a Bibliothéque Nationale-ba és Leydenbe ment át, honnan ma már elterjedt egész Közép-Európában s teljesen kiszorította a régi nagy termeket, hágsós vagy gallériás berendezésekkel.

A régi egytermű (renaissance) vagy gallériás rendszerű könyvrakodók bírálatára kitérni felesleges; eléggé megkritizálta őket a szükség. A gallériás rendszer, mely az egytermű rendszert fől-váltotta, mindenesetre modernebb. Megvan az az előnye, hogy be lehet rendezni hágsók mellőzésével s szép távlati képet nyerhetünk az egymásba nyíló termek tekinteténél, melyek oldalain a könyvszekrények középrészén elfutó csinos vasfolyosók kényelmes feljárataikkal meglepik a szemlélőt. De hibája e rendszernek, hogy a könyvek jóformán csak a fal mellett állhatnak; tehát a termek közepe kihasználatlan marad. A galléria maga sok helyet foglal el, a könyvtár a mai növekedés mellett óriási kiterjedést nyer, szakberendezésnél egyik gallériáról le, másikra föl kell futkosni, hogy csak néhány könyvet is kihozhassunk s gyakran, ha hágsós

használni nem akarunk, fent a mennyezetig is sok helyet kell üresen hagynunk.

E hátrányok a raktárrendszernél jóformán egészen elenyésznek. Itt a könyvemeletek egymás fölött állanak; a könyvszekrények nem magasabbak soha 2·50 méternél, még jobb, ha valamivel törpébbek; minden könyvemeletet e 2·50 m. magasságban szilárd áttört vaspadló választ el a föltte állótól; maguk a könyvszekrényt tartó vasoszlopok, melyek egyszersmind a fedélzetet is tartják, a fedélszerkezettől a legalsó padlóig nyúlnak, s akár a könyvszekrények is teljes vasszerkezetet nyerhetnek; továbbá a könyvszekrények mindig merőlegesen irányulnak minden oldalról a körfalaknak és ablakoknak, honnan a világosság szabadon áradhat közéjük; a szekrények közt csak annyi hely szükséges, hogy köztük járni lehessen, a mely épen félakkora lehet, mint az akár ilyen formán beosztott gallériás rendszernél. Halleban pl. egyik kettős könyvszekrény közép-tengelytávolsága a másiktól csak 2·10 m., ugyanannyi Wolfenbüttelben, sok helyt még kevesebb, leszáll 1·53 méterig; ellenben csak néha több, pl. a British-Museum új részében 2·44 m., a Bibliothèque Nationale-ban 3—3·21 m. s a nagy fényvel épített lipcei egyetemi könyvtárban 4 méter ugyan, de mindez teljesen felesleges és több még gallériás rendszernél sem kellene.

Ily könyvtári emelet rendszeren öt-hat alkalmazható egymás fölé s e szerint a könyvraktár belső magassága 12·50—15 m. közt változik. Eredetileg úgy építették őket, hogy szilárd padló nélkül, áttört vaspadlókkal az egész könyvraktár csak egyetlen nagy tért alkotott, vagy aztán a két alsó emeletet szilárd padlóval választották el a felső háromtól s rendszeren közbül, a raktár hosszirányában (olykor helykimelésből, mint Amsterdamban, oldalt, de ez kényelmetlensége miatt nem ajánlandó) két lépcsőt s ezek kívül megfelelő felhúzókat alkalmaztak.

Ma e tekintetben czélszerű módosítások vannak. Ugyanis rendszeren minden két könyvtári emeletet külön szilárd padlóval választanak el (mint a legújabb, strassburgi könyvtáráépületben), úgy hogy felváltva állanak a szilárd és áttört padlók. Ekkor két-két könyvtári emelet 4·92—5 m. magasságig van együvé foglalva, közepén az áttört padlóval. Ennek czélszerűsége mellett sok szól, ú. m. a nagyobb tűzbiztonság, a jobb fűthetőség, a tisztíthatóság

mert nem száll le állandóan minden por a legfelső emeletől a legalsóig, a mi főleg takarítás alkalmával kellemetlen. Lipcsében meg épen minden könyvtári emelet szilárd padlóval van elválasztva, de a 2·50 m. magasságban álló padlók nyomott hatást tesznek; tehát az előbbit alkalmasabbnak vélem. Ez esetben természetes, hogy az áttört padló az ablakok közepét fogja metszeni, mert az oldalvilágítást szolgáltató ablakok a két könyvtáremeletnek (4·50—5 m.) felelnek meg; innen ezeknek fönebb már említett rendkívüli (3·50—4 m.) magassága és szélessége.

Magára a belső beosztásra nézve a következő megjegyzésekre szorítkozom:

Minden új könyvtárépületben van legalább egy kiállítási terem a becsesebb drágaságok, a könyvtárt érdeklő festmények, szobrok számára. Az igazgatási és hivatali helyiségek elkülöníthetők a könyvraktártól. Az olvasóterem úgy van elhelyezve, hogy az épületnek lehetőleg központi részén legyen, honnan a könyvraktárakba, melyek körülveszik az olvasótermet, könnyű és természetes a közlekedés. Strassburghan különösen kedvező a megoldás, mert ott az olvasó- és kikölcsönzőterem úgy fekszik egymás mellett az új épületben, hogy ugyanegy helyről történik mind a kettőnek ellenőrzése és a kért könyvek kiadása mindkét célra.

A belső berendezésnél különösen a könyvraktár szekrényei azok, melyek a legnagyobb figyelemre méltók s e tekintetben ma számos kísérletezés és újítás történik, melyekben a hely kihasználása, az egyszerűség, használhatóság és tűzbiztonság a főszempontok. A célszerűség és használhatóság okozza, hogy ma már 2·50 méternél magasabb könyvszekrényeket nem alkalmaznak; tehát kézzel elérhető minden könyv hágsó nélkül. Mivel azonban 2·50 m. magasra sem ér el az átlagos magasságú ember, azért jöttek szokásba az ú. n. vaslépők, melyekre fölállva, a legfelső polcz könyvei is levehetőek. Azonban ez a vaslépő mégis kényelmetlen a következő okokból: a szekrények közötti helyet 40—45 cm.-rel, sőt többel is, két oldalt megszüktí; a legelső sor könyveinek kivételét megnehezíti; az okvetetlenül szükséges hálóval a por sat. leülepedését előmozdítja. Ezért ma már kerülendőknek véljük s célszerűbb a szekrényeket, illetve könyvemeleteket valamivel törpíteni és a helyet az által kihasználni, hogy a könyvszekrények alján a szokásos ca. 20 cm. magas talapatot leszállítjuk 10 cm.-re s 2·50 m.

helyett a könyvemelet magasságát 2·30—2·40 méterre tesszük. A könyvszekrények magassága valóban legtöbb helyt ma már a 2·20—2·50 m. közt váltakozik, de majd mindenütt a 2·50 m.-nél — valamivel legalább — kevesebb.

A másik újítás a könyvszekrények készítésében az, hogy a szilárdan megerősített könyvpolczokat teljesen elhagyták; újabban csak mozgatható polczokat alkalmaznak és pedig fogazott léczek nélkül. Az utóbbiak kikerülésére több módszer van használatban. Legelterjedtebb, mert legrégebb az, hogy a könyvszekrények két oldalán két-két sor, sűrűn egymás fölött álló lyukakat fúrnak, s az ezekbe bealkalmazható lapos szegeken állanak a könyvpolczok. Pár évvel ezelőtt a Majna melletti Frankfurtban újabb (Ebrard és Wolff-féle) módszer jött szokásba s jutott be több németországi könyvtárba, mely szerint a könyvszekrény szemközti oldalfala kap fogazatot s a könyvpolcz megfelelő csapja elől ezekbe illeszkedik, míg hátul fogazott lécz tartja a megfelelő bevágással ellátott könyvpolczokat. Ezek mind rajzokban ismertetve vannak a *Handbuch der Architektur* című műben (IV. Theil, 6. Halbband, 4. Heft. 87—90. l.), melyet a Magyar Könyv-Szemle 1892/93-iki folyamában ismertettem. Bárha a frankfurti rendszer mindenestre jobb, mint az előbbieik bármelyike, de eléggé tartós és szilárd csak úgy lesz, ha legalább a tartóléczek vasból vannak; ehhez azonban a szerkezet nehézkes és költséges is. Ezért újabban ismét kísérletek történtek a könyvszekrények egyszerűsítésére. Kivált két ily kísérlet vonta magára figyelmemet: a marburgi és a strassburgi. Ugyanis Marburgban most van folyamatban egy új könyvtárépület emelésének ügye; a terveket magam is megszemléltem. Ebből az alkalmából ott a könyvtárnokok egyike új könyvszekrény-mintát készített, melyben a következő főelveket törekedett megvalósítani: a könyvpolczok, valamint az egész szekrény vasból, illetve vaspléhből készüljenek, kevés helyet foglaljanak el, az egyes polczok akár könyvekkel megterhelve is könnyen legyenek föllebb vagy lejjebb állíthatók, végre, hogy a vasszerkezet súlya minél kisebb legyen, a könyvszekrények a mennyezeti szerkezetről függenek, melyre már van is példa, mint olvastam, a berlini új országház könyvtári helyiségeiben, megszemlélni azonban nem volt alkalmam, mivel az épület még nem kész. E szerkezetet valódi nagyságban is láttam, de teljességében csak egy kisebbitett modellből lehetne

megérteni. Jelenleg a könyvtárépület terveivel együtt a porosz közoktatásügyi miniszterium előtt áll jóváhagyás végett s feltalálója szabadalmat kért rá.

A másik kísérlet a strassburgi, melyet amannál kiválóbbnak tartok. Ugyanis a strassburgi könyvtárépület építése alkalmából az igazgató (Barack K. A. úr) utasításai szerint egy ottani lakatos új könyvszekrény-mintát készített, melyet az illető műhelyében részletesen megismerlém. A szemmel tartott elvek itt is a főnobbiek; de egyszerűbb és nézetem szerint, szerencsésebb megoldással. Ugyanis ez a szerkezet is készülhet egészen vasból, illetve vaspléhből s tetszés szerint lehet függő szerkezetű is. Azonban míg a megelőzőknél általában az az elv, hogy a könyvpolczokat két végükön két-két, illetve kettős szekrénynél, melyek háttal támaszkodnak egymáshoz, négy-négy támoszlop tartja: addig e szerkezetnél csupán egy közép-támoszlop van a középben, melynek két oldalára alkalmazott fogazatos szerkezetbe kapaszkodnak a könyvpolczok, míg szemben egészen szabadon függenek minden támasz nélkül s épen ezért a könyvpolczok egész könnyűséggel állíthatók fellebb és lejjebb. Erre a szerkezetre a feltaláló szabadalmat kapott Németországra és Ausztriára s alkalmazni fogja a strassburgi új könyvtárépületben. Előnyei közül kiemelendők még a következők: a szerkezet egyszerűsége következtében a por alig kap helyet a lerakódásra; a könyvpolczok könnyen készíthetők alól a 2r. és 4r. könyveknek szélesebbekre, felül a 8rétűek és kisebbek számára keskenyebbekre. Ez utóbbi pedig lényeges körülmény, mert állíthatom, hogy a könyvszekrényeket kivétel nélkül mindenütt, a legújabb könyvtárakban is, még mindig igen széleseknek találtam, a mi nagy helyvesztést okoz; s míg eddigelé függőleges irányban a hely kihasználására nagy gondot fordítottak, vízszintes irányban erre keveset gondoltak. Így pl. a kolozsvári könyvtárban szokásos volt eddig a könyvszekrényeket alól 75 és felül 45 cm. szélesre csináltatni; magam leaszottam e szélességet az újabbaknál 33 cm.-ig s ez teljesen elég, mert a legnagyobb alakúakat úgyis külön kell állítani, a nyolczadrétűeknek s kisebbeknek pedig majdnem még ez is sok.

II.

A berendezésre nézve az általában ismert dolgokon kívül csak néhány részletre szorítkozom.

A beérkezett könyvek mindenütt «szerezmenykönyv»-be vagy «napló»-ba vezetnek s a napló megfelelő számát ráírják a könyv cím- vagy végső lapjára, mely mellett egy megfelelő jegy azonnal mutatja, hogy a könyv vétel vagy ajándék útján került a könyvtárba. Berlinben a kir. könyvtárban minden könyvet azonnal, kivétel nélkül, bekötnek, rajta hagyva a külső színes borítékot s a külső színes címlap a beérkezés napját jelölő, a belső pedig a rendes könyvtári bélyeget kapja. Ezt czélszerű és követendő intézkedésnek találtam. A szerzeménykönyvre hivatkozás több helyt így történik: [4—1894, ha vásárolt, 4—1894], ha ajándékozott a könyv.

A czédulakatalogus berendezésében valóban annyi a rendszer, a hány a könyvtár. Altalában főképen annak biztosítására gondolnak ki különböző módszereket, hogy az egyes czédulákat ne lehessen kivenni s az alfabetikus rendet akár véletlenül, akár szándékkal megbontani. Az erre alkalmazott módszerek kettőre vihetők vissza: vagy fiókokba teszik a czédulákat, melyekben felül egy rácsféle védi, úgy azonban, hogy azért használni lehet őket; vagy könyvalakba kötik össze. Mindkét módszernek számos a változata. Könyvalakot használnak, melyek oly szerkezetűek, hogy sarkuknál szétbonthatók s az újabb czédulák betehetők: mondhatni minden oly helyt, hol a katalogust, igen helyesen, a közönség is használhatja s maga keresi ki a neki szükséges könyveket. Hollandiában és a Bibliothéque Nationale-ban a leydeni módszer van elfogadva (a saroknál összekötött oblong-alakú, balról jobbra forgatható kis könyvek), a British Museumban nagy pergamenlapokból álló foliók, melyekre a könyvcímek betürendben ragasztatnak; a leydeni rendszer módosított alakját láttam Kasselben s néhány hasonló Olaszországból került, néha nem is nagyon egyszerű és épen nem olcsó szerkezettel. Hasonlóan többféle szerkezet van gyakorlatban a czéduláknak skatulyákban, fiókokban való biztosítására, melyek közül legérdekesebbek és czélszerűbbek azok, melyeknél felül a czédulák szabadon állnak s alsó végükön

vannak különböző szerkezettel megerősítve, t. i. vagy egy a kilyukasztott czédulákon átmenő vaspálczával, vagy egyszerűen leszorítva, mely esetben a czédulák alsó nyelve a fiók kivésett alsó részébe illeszkedik s a czédulák ki nem vehetők. Mindkét módszernél a czédulák a költség és hely kimérése szempontjából csak *kisalakúak lehetnek* s az első esetben legfinomabb meritett, a második esetben kártyapapirból készülnek.

Különösen kiemelendő itt, hogy a hol, mint nagyobb könyvtárakban igen sok helyt, a betűrendes katalogus a közönség rendelkezésére áll, ott ez csak könyvalakú lehet s olyan anyagból készült, hogy a használatnak ellene álljon. (Halle, Leyden, British Museum, Bibl. Nationale.)

Az elősorolt okok s főleg a czédulák kicsinysege magával hozzák azt, hogy a könyvtári czédulák kézirat helyett *kinyomas-sanak*. S valóban, ez az újabb könyvtári kezelés egyik legfontosabb újítása, melynek alkalmazását ajánlják a fönnebbieken kívül még a következő okok: A könyvezímek kinyomatása munkapasztással jár, mert a könyvezímekeket csak egyszer kell pontosan leírni; előmozdítja ez a mód a munka szabatoságát és gyorságát, mert majdnem egy időben elkészül ilyen helyt az alfabetikus czímtáron kívül a könyvtár minden más (hely-, szak-, tárgyi) katalogusa; továbbá a könyvtárczédulák jobban olvashatók, nem kellvén annyi különböző íráshoz szoktatni a szemet; végre a könyvtár, a czédula-katalogusokkal egyidőben, nyomtatott katalogushoz is jut könyvalakban, melyet előbb-utóbb úgyis meg kellene külön költséggel készíttetnie; holott így egy költséggel készül el mindegyik, a czédula- és a könyvalakú czímtár.

Az általam látott könyvtárak közül a beérkezett könyvek czímeit jelenleg a berlini kir. könyvtár, a kasseli és kölni városi könyvtárak, a hollandiai könyvtárak mind, a British Museum és a Bibliothéque Nationale nyomatják ki.

Az eljárás következő: Egy ezzel megbízott kiválóbb hivatalnok a beérkezett könyvekről időrendben megírja a könyvtári czédulákat s midőn ezek egy fél ívet tesznek, nyomdába adja őket, s ugyanő végzi a korrekurát is. E félvéből 20 és egynehány (a szükség szerint) példányt nyomatnak egyoldalú nyomással, oly formán, hogy az egyes czímek könnyen levághatók és felragaszthatók legyenek. Az így elkészült nyomtatott czímek annyi példányban ragasztatnak

fel, a hányféle katalogusa van a könyvtárnak, melyek aztán a magok módja szerint elrendeztetnek. Minthogy pedig van oly könyv, melyről egy vagy több utaló-czédula készítendő, az utaló-czédulákra is természetesen mindig a teljes cím ragasztatik föl s az utaló szó felül kézírással pótoltatik, mert külön utaló-czédulák nem nyomtatnak. Azt pedig, hogy minden könyvről hány utaló-czédula készítendő, a nyomtatott czímen az által jelzik, hogy az utalást jelző szavakat aláhúzva szedetik. Hely-, szak- stb. jelzés szintén kézírással pótoltatik a felragasztás után. Ez a féloldalos nyomás, hogy felragasztás által a czédulákat ne nagyon vastagítsa, a lehető legvékonyabb japáni vagy angol papírra történik.

Az így féloldalos nyomással készült címekből aztán rendes nyomtatott katalogust adnak ki évenként; de mivel ebben a könyvek sem alfabetikus, sem valamely szisztematikus rendbe sorolva nem lehetnek, hanem a beérkezés időrendjében állnak, a kötet végén alfabetikus, esetleg szaknévjegyzék utal a megfelelő oldalokra. Megjegyzendő ehhez az, hogy Kasselban, Kölnben és Hollandiában mindenütt idő- és személyzetkimelésből alkalmazzák ezt a módszert s általában azt felelték kérdésemre, hogy a látszólagos költségek mellett is olcsóbb, mintha a személyzetet gyarapítanák megfelelő módon. Másik, már röviden említett kiváló előnye e módszernek az, hogy *egyidejűleg* készülnek el a könyvtár *összes* katalogusai: nemcsak az alfabetikus, hanem szak-, hely- s esetleg egyéb czímtár is. Berlinben a kir. könyvtárban, a hol ezt a módszert csak pár éve gyakorolják, egyelőre az egészét kísérletnek tekintik; de a többi könyvtárban, a hol alkalmazzák, megszüntetésére egyáltalán nem gondolnak. Nézetem az, hogy nálunk is meg kellene kísérteni a nagyobb dotatiójú könyvtárakban; sok felesleges és szűk-ségtelen munkát lehetne általa megtakarítani.

A külföldi könyvtárakban használt katalogusok ismeretesek. Háromféle czímtár, a szerzeménykönyven kívül, mindenütt van: alfabetikus, szak- és helyczímtár, azonban több helyt e két utóbbi egyesítve van. De e mellett sok helyt van tárgyi czímtár is, vagyis azon tudományos anyag czímtára, melyről a könyvtár művei egyenként szólnak s több helyt bámulatos szabatossgal van így különösen a könyvtárt közelebből érdeklő egyik-másik tudomány-szak (hazai történelem) feldolgozva, mind külön alfabetikus rendbe rakott czédulakon, megfelelő utalásokkal az egyes tárgyakról szóló

művekre. Más helyt az összes földképekre, az összes arczképekre (még képes folyóiratokban is) utaló megfelelő czédula-katalogus van; de az aztán majdnem általános, hogy valamely szerző nevé-nél nemcsak azon művek soroltatnak fel, melyeket írt, hanem azokra is utalnak, melyeket róla írtak; ez az úgynevezett amerikai módszer. Már maga ez a körülmény a könyvtár tudományos használatát nagyon megkönnyíti.

A könyvek berendezésénél és felállításánál Németországban a szakrendszer van általában elfogadva. Az egyes fő- és alszakok gyakran nagyon is apró részletekbe mennek; több száz, nem ritkán 5—700 alszak is van. Ezek keretébe aztán a beérkezett műveket alfabetikus, nem ritkán még chronologikus sorrendbe is rakják, mely esetekben a könyvek szökő számokat kapnak; egymástól nagyobb távolságokra helyeztetnek, hogy az újonnan érkezett könyvek számot és helyet találjanak. Ennek a beosztásnak egyik érdekes vonása az, hogy pl. Strassburgban a könyvnek számot sem adnak, mert a szak- és betűsor szerint amúgy is föl lehet lelteni. Ez azonban nem ajánlandó, csak ott, hol a könyvek berakására és kihozására is szakérők vannak, mint épen ott. A szakbeosztás részletességéről érdekes bizonyítékot nyújt pl. a hallei rendszer, melyről a *Centralblatt für Bibliothekwesen Beihefte*-jei sorozatában külön könyv jelent meg. E beosztás részleteire, mely müncheni mintára a Magyar Nemz. Múzeumban Budapesten is alkalmazva van, bajos jelentésemben kitérni; a tárgy egész értekezést igényelne. Röviden csak egy pár megjegyzést teszek róla. Jól rendezett könyvtárakban a szakjelzés rendszeren a könyv hátán van; szokásos ezt vagy rányomatni aranybetűkkel, vagy ráragasztott pajzsocskákkal jelölni és pedig vagy egyes betűkkel, vagy a szak kezdőbetűivel; de következetesen vagy egyik, vagy másik módon. A pajzsocska színe azonban már a szakot is jelöli; mert minden főszakra külön színű s pedig színét nem vesztő pajzsocskát használnak, a könyvek kiválasztásának s elhelyezésének könnyítésére.

Mellőzve egyéb, ismertebb részleteket, megjegyzem, hogy az elrendezés e módja még a mult század végéről ered; tehát nem új. Továbbá Kasselben, Kölnben, egész Hollandiában, a British Museumban, a Bibl. Nationaleban és Bécsben már nem használják; sőt akár az alfabetikus, akár a chronologikus beosztást a leghatározottabban el is ítélik, a következő okokból:

a) Igen nagy és pedig előre ki nem számítható helyet igényel.
 b) A könyvek soha nem állhatnak e beosztás szerint szorosan egymás mellett.

c) Az ugró számok köze előre nem lévén, kivált gyorsabb szaporodásnál, meghatározható, ha a közbeeső számok betelnek, a folytonos, nem ritkán négy betűre is menő exponensek megnehezítik a kezelést s állandó zavart okoznak a könyv téves elhelyezése által.

d) A könyvek közti köz hasonlólag nem lévén előre meghatározható, majdnem állandó az eset, ha ugyan az egyes szakok külön termeket nem kapnak, hogy a már elhelyezett könyveket más helyre kell rakni. Ez a már lokalizált emlékezetet megzavarja, tetemes munkát okoz, és semminek sincs, mint kellene, állandó helye. Ez a módszer ennél fogva csak kisebb könyvtárakban jó, hol a szaporodás nem nagy s mindenesetre oly időkből eredt, midőn még nem volt kilátás a könyvtárak oly mérvű gyarapodására, mint ma; ha pedig mégis megtartják ma is, ez főleg azért van, mert a már megálapított és évtizedek, néha 100 év óta is létező rendszert a könyvtárban megbolygatni nem akarják, bárha előbb-utóbb föl kell vele hagyniok.

Ezekkel szemben az előnyök valóban csekélyebb számúak. Legfőbb köztük az, hogy a könyveket a szak megjelölése mellett kevés gyakorlat után is igen könnyű kihozni, e mellett nem érdektelen, ha valamelyik könyvtár ugyanegy szerző összes egyforma s egy szakra vonatkozó műveit egy helyt tartja.

Számos újabban berendezett könyvtár igazgatója, pl. a bécsi egyetemi könyvtaré, még a szakrendszert is elvetette s tisztán beérkezésök rendjében állíttatja a könyveket egy végtelen számsor szerint. Hasonló az eljárás Hollandia több könyvtárában, Kasselben, Kölnben stb. Múshelyt (British Museum, Bibl. Nationale) az a gyakorlat, hogy szakrendszer van ugyan, de e kereten belül a könyvek beérkezésök sorrendjében nagyság szerint állíttatnak fel. Az előbbi eljárásra sem hely, sem idő. Az utóbbit valóban leginkább kell gyakorlati szempontból helyeselnünk s ez a mód lesz az, melyet alkalmazni fogunk a kolozsvári két könyvtár új berendezésénél majd annak idejében. Minden egyébre nézve nem a könyvek felállítása módjának, hanem a jól rendezett és részletezett katalógusoknak kell tájékozást adniok.

III.

A külföldi nagyobb könyvtárakban szokásos gyakorlat, hogy az igazgató vagy főkönyvtárnok (Oberbibliothekar) mellett a könyvtárban képviselt főbb tudományzakoknak megfelelő *szakérők* állnak az egyes szakok élén, a kik a könyvek beszerzésére a saját szakjuk keretében befolytathatják s a beszerzendő könyveket hetenként vagy havonként tartott közös üléseken állapítják meg, midőn azonban a döntő szó mindig az igazgatóé. Ez nagyobb dotatiójú könyvtáraknál igen helyes eljárás a könyvtár egyoldalú gyarapításának kikerülésére; mert egy ember nehezen bírhat áttekintéssel az egész irodalomról. Nagyobb dotatiójú könyvtárak alatt értem az olyanokat, mint a drezdai, melynek évi 30,000 márka, a berlini, melynek 150,000, a lipcei, melynek 36,000, a strassburgi, melynek 55,000, a müncheni, melynek 70,000 márka évi általánya van tisztán könyvbeszerzésre, nem is említve itt a British Museum könyvtárát vagy a Bibliothèque Nationale-t.

Kiemelendő továbbá, hogy minden országban vagy tartományban van egy ú. n. országos vagy gyűjtő könyvtár, mely *mindazt* összegyűjti, mi évenként az illető tartományban vagy országban nyomtatásban megjelenik, ha csak bárminemű viszonylagos becse van is. Ezért a köteles példányok beszolgáltatása szoros kötelező az egész tartományra, illetőleg országra nézve. Ez alól kivétel csupán Szászország, hol a köteles példányokat a könyvtárosok folyamodására néhány évvel ezelőtt megszüntették, mely határozatra befolyt az a verseny s az a törekvés, hogy Berlin a német könyvpiacot magához akarja ragadni és a szász kormány a köteles példányok eltörlésével is elő akarta mozdítani a könyvtárosok és könyvkiadók érdekeit. Ezek helyett aztán könyvtárai évi dotatiója lőn jelentékenyen fölemelve s emeltetik most is fokozatosan. A köteles példányokhoz csak azt a reflexiót fűzöm, hogy *egyetlen* példányt *egy* könyvtárnak beadni minden könyvkiadónak hazafias kötelessége és saját magánérdeke is; mert kiadói érdemei bibliografiaiilag csak egy könyvtár pontos leltározásában vannak biztosítva; másrészt mindent megőrzeni egy nagy gyűjteményben, a mi nyomtatásban megjelenik, annyi, mint a nemzet szellemi működésének, tehát a nemzeti dicsőségnek is, a

jövő számára emléket állítani. Ezt pedig tökéletes pontossággal csak a köteles példányok által lehet elérni. Tudnivaló, hogy hazánkban a nyomdák és kiadók jelenleg hét köteles példányt tartoznának beadni; de ez nem történik meg pontosan. Való az is, hogy a köteles példányok e száma apasztható volna s egész Magyarországra nézve a Magyar Nemz. Múzeumot s az erdélyi részekben azonfelül az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárát lehetne új gyűjtő könyvtárrá tenni. A megőrzés *minden nyelvű* hazai nyomtatványra kiterjesztendő s kiterjesztendő nemcsak általában a nyomtatványokra, hanem a *sokszorosító művészetek minden kiadványára* is, tehát a zeneművekre, olajnyomatokra, czinkografiákra, heliogravurokra, rézmetszetekre, karcokra, sőt esetleg, némi válogatással, a fényképekre is, mint az a Bibliothèque Nationale-ban történik. Ezek majdnem csak olyan kifejezői a nemzeti kultúra nyilatkozatainak, mint egyéb szellemi termékek s mindenesetre kifejezői a könyvkiadással kapcsolatos és az e körbe sorozható produktív képességnek. Ez nálunk végrehajtva még nincs, nincs még a nyomtatványokra nézve sem. Természetesen, ha a budapesti Magyar Nemz. Múzeum könyvtára ily gyűjtő könyvtárrá változnék át, okvetetlenül szükséges volna, hogy a *Magyar Könyv-Szemlé*-nek egy kiegészítő bibliografiai melléklapja jelenjék meg a *Bibliographie de France*, vagy esetleg a *Hinrich's Catalog* mintájára, mely minden Magyarországon megjelent önálló nyomtatványt, zeneművet és képet felsorolna s az év végén betűrendes és szak-katalogust adna. Ilyen nálunk egyáltalán nincs; minden ilyféle évi bibliografiai mű nagyon hiányos, tökéletlen és bibliografailag pontatlan, s a mi legfőbb hiányuk, többnyire csak a magyar nyelvű nyomtatványokra szorítkoznak, holott mindaz, a mi magyar földön megjelenik, egyaránt kifejezője a hazánkban létező kultúra azon évi állapotának.

Csupán a minket közelebről érdeklő egyetemi könyvtárakról szólva, külföldön az egyetemi könyvtárak általában függetlenebbek és önállóbbak, olykor teljesen függetlenek az egyetemi karok egyes befolyásától. Ezért a főnökök majdnem kivétel nélkül, de gyakran a kiválóbb szakok képviselői is nyilvános egyetemi tanári czímet kapnak kineveztetésük után, a mi a rangkérdést a czím-beli egyenlősítés által tüstént elenyészteti. A könyvtárral szemben az egyes fakultásoknak csak óhajaik vannak, melyeket a könyvtár

a költségvetés keretén belül amúgy is teljesít. Felesleges ennek hasznos oldalait részletesen kifejteni, csak egy pár megjegyzést fűzök hozzá. A kari megrendelések többnyire a legmodernebb tudományos irodalomra szorítkoznak s csaknem kizárólag az egyes tanszékek külön szükségéit, gyakran az egyes tanárok speciális tanulmányait tartják szem előtt. Ezekben, Kolozsvárt legalább, az eljárás a következő: a könyvtáros beküldi az ú. n. novákat az egyes tanároknak, a kik kijelölik a megtartandókat, ezeket vagy az általában meghozatni óhajtott műveket beírják a kari megrendelő-könyvbe, ez másolatban lejön a könyvtárigazgatóhoz, ki behozatja a jelzett könyveket. Ez az általános gyakorlat. Tehát világos, hogy, kevés kivételt leszámítva, csak a legújabb tudományos művek vétetnek meg s e mód mellett a duplumok vásárlása majdnem kikerülhetetlen, már csak az olykor nem elég szabatos bejegyzések s a pontatlan másolatok miatt is. A jelenlegi gyakorlat szerint a könyvtárigazgató kezei kötve lévén, gyakran nagyon is szükséges alkalmi vásárról lemond, midőn nagyobb könyvtári művet vehetne meg, mert nagyon sok ide-oda való jelentéstételbe stb. kerülne, mialatt esetleg elszalaszthatja a kellő alkalmat. Pedig ha ő az állam által megbízva, mint felelős hivatalfőnök áll egy hivatal élén, legalább részben okvetetlenül kellő szabad működéssel is ellátandó, annál is inkább, mert a teljesen függő helyzet hátrányai eléggé szembeötlők; míg ez utóbbi mellett is a fakultások óhaj-tásai úgyszólván első helyt vétetnek figyelembe. Az egyetemi könyvtárak igazgatóinak tehát épen a könyvtár érdekében az eddiginél nagyobb szabadság volna biztosítandó az igazgatásban és nagyobb befolyás a könyvtári általány felhasználásában, melyért úgyszólván egyenesen ők a felelősek. Ezt a szabadságot főképp az általány egy részére kellene kiterjeszteni, melyből főleg oly nagyobb könyvtári művek volnának megszerzendők, melyekre a karok tanárai épen tanszékeik speciális jellege miatt nem gondolhatnak. Ezért pl. Olaszországban is az általány három ötöd részét egy bizottság által megállapított és két ötöd részét a könyvtár igazgatósága által kijelölt könyvek beszerzésére fordítják, ezáltal kerülvén ki a netalán eléálló egyoldalúságot a beszerzésekben. Az új könyvek kiválasztásában pedig több egyetemi könyvtárban az az igen helyes gyakorlat szokásos, hogy az ú. n. novákat a könyvtáros egyenesen a könyvtárba küldi be s az egyetemi tanárok ott tekintik meg és választják ki a szükséges

vagy ajánlott műveket. Ez a duplumok vásárlását teljesen kizárja s a könyvtárigazgatóság állandó befolyását a könyvvásárlásban biztosítja.

Ha, miként Kolozsvárt, van egy könyvtári bizottság is, mint tanácskozó testület, mely az egyetemi tanácsnak szolgál véleményeivel: ennek a könyvtárigazgató rendes kinevezett tagja kell hogy legyen. Kolozsvárt jelenleg a könyvtárigazgató csak tanácskozó és véleményadó tagul hívatik meg esetről-esetre, a mi véleményem szerint nem helyes. A bizottság megalakulásakor a tanács kebelében fel is merült az indítvány, hogy a könyvtárigazgató a bizottság teljesen egyenjogú tagjának tekintessék, de végleges határozat ez iránt máig nem hozott.

Elkerülhetetlenül szükséges minden könyvtárban a könyvtár használatának módjáról szóló s általában kötelező szabályzat kidolgozása, mely egyrészt szabályozza a könyvtárigazgatóság jogkörét, másrészt megállapítaná bizonyos esetekben az eljárás módját. E tekintetben Kolozsvárt a budapesti egyetemi könyvtár szabályzata lehetne irányadó, mindenesetre a két, s minden utóbb létesítendő egyetem könyvtárának szabályzata egyforma kellene hogy legyen. Külön szabályzatok, eltérő módszerrel, nem látszanak indokoltaknak. Olaszországban például az összes állami könyvtárak részére van ily szervezeti szabályzat kibocsátva 1885-és 1889-ből, noha túlságos aprólékossággal. Csupán egy körülmény legyen itt megemlítve ennek szükségességéről: Kolozsvárt például épen nincs szabályozva az, hogy valamely könyv vagy gyakran a könyvek nagy száma, néha egész kis könyvtár, mennyi ideig lehet akár magánkézben, akár valamely egyetemi intézetnél. Természetesen a tudomány érdeke e tekintetben a legnagyobb szabadságot igényli. De e szabadság mégsem lehet teljesen határtalan, csak körülírt. Német egyetemeken például az a szabály, hogy legalább évenként kétszer, a számbavétel végett, minden kivett könyv bemutatandó, mely után természetesen újból kivethető. Ezzel biztosítva van a nyilvántartás módja és lehetősége, tudniillik minden ily alkalommal számbavehető, hogy a kiadott könyv megvan, létezik-e? E számbavételen kívül más nyilvántartási mód nem gondolható a jelen viszonyok közt; ezért például ez Kolozsvárt is elrendelendő volna. E nélkül megeshetik pl. az, hogy az illető intézetet vezető professzor hirtelen elhalálozásával a felelősség a

kivett könyvekről egyszerre elenyészik, esetleg becses művek elveszhetnek; maga a hosszas kinttartás is bizonytalanná teszi a nyilvántartási eljárást; mert tévedések nincsenek kizárva egy oldalról sem, és megtörténhetik, hogy a tévedés hosszabb idő elmúltával többé nem állapítható meg, holott a jelzett évi kétszeri bemutatással még a könyvkiadást vezető hivatalnok pontossága is ellenőrizhető volna.

Oly könyvtárnál, mely mint országos jellegű, az egész ország tudományos és legfőbb érdekeit egyesíti, talán leghelyesebb volna a könyvek kikölcsönzését teljesen megszüntetni, mint ez például a British Museum könyvtárában a szabály. E szerint a könyvek csak a könyvtárban használhatók. A könyvek kikölcsönzése ugyanis okvetetlenül veszteséggel jár kisebb-nagyobb mértékben, nem tekintve azt a különben szintén jelentékeny veszteséget, hogy a könyvek a kikölcsönzés által bárminő gondosság mellett is nagyon elhasználtnak és pedig éppen a legbecsesebbek, mint a melyek leginkább forognak kézen. Éppen ezért vannak oly könyvtárak, melyekben külön duplumok gyűjteménye létezik a kikölcsönzésre, maga a könyvtári példány csak benn használható. Azonban az egyetemi könyvtáraknak első sorban az egyetemi oktatás céljait kell szolgálniok. Ezekben tehát a kikölcsönzés az egyetlen lehető mód e cél megközelítésére. De ha ez így van, annál inkább kell lenni minden országban egy oly legnagyobb és gyűjtő könyvtárnak, mely lehetőleg bírja mindazt, mit a többiek és még sokkal többet, melyben azonban a könyvek mindig benn lehetők. Ilyen volna vagy lehetne pl. a Magyar Nemz. Múzeum könyvtára Budapesten. Ez esetben aztán a könyvtár egész nap nyitva áll, pl. a British Museum könyvtára nyitva van reggel 8-tól esti 8-ig s az esti órákban villanyfényvel világítják meg a helyiségeket. Sötétedés után azonban csak a teremben elhelyezett ú.n. kézi könyvtár (25,000 kötet) használható. Ily könyvtárakban aztán gondoskodni kellene a dolgozhatáshoz mindennemű kényelemről. Pl. a British Museumban maguk az olvasó-asztalok is olyan szerkezetűek, hogy egyik olvasó egyáltalán nem zavarja a másikat. Az olvasót a szembenülőktől a kettős asztal közepén elhelyezett magas válaszfal választja el, a baloldalt levőtől a kinyitható és a függőleges válaszfalba betolható könyvtámasz. Az a tudat, hogy az ily könyvtárban minden meglevő mű egyszersmind bent is van,

elősegíti a könyvtár használatát. A tudománynyal foglalkozó bátran megy oda, tudja, hogy idejét nem vesztegeti el a megtett úttal, mert a keresett könyvet bizonyosan megkapja azonnal.

Nálunk ez egyelőre csak egy könyvtárra volna korlátozandó. A kikölcsönzésre berendezett könyvtárak pedig igyekezzenek lehetőleg duplum-könyvtárra tenni szert. Ez, a mennyiben főleg ajándékok és hagyományok által tetemes kár nélkül kivihető, végrehajtható; habár könyvtáraink általában benn és külföldön nem nagyon örömet foglalkoznak is vele, főképp, mert az amúgy is többnyire szűk könyvtárhelyiségekben tetemes helyet foglal el s kezelése költséges. A kikölcsönzés azonban a legszabadabb kikölcsönző gyakorlat mellett is határok közé szorítandó. Pl. nemcsak az ősnymtatványok, címelumok, ritkaságok, az ú. n. «régi magyar könyvtár» példányai, de ritkább folyóiratok, bekötött politikai lapok évfolyamai, díszművek, encyclopaedikus, szótári művek sem volnának kiadandók, hanem, szükség szerint, a kézi könyvtárban helyezendők el az olvasó-teremben. E tekintetben Kolozsvárt pl. semmi megszorítás, korlát nem volt és nincs s ennek csak némi alkalmazása is kellemetlenségekkel járt. Pedig, hogy encyclopaedikus művek kikölcsönzése mennyire korlátozza és bénítja a könyvtár használatát, oly dolog, mely bizonyításra egyáltalán nem szorul s effajta művet senkinek sem lehet joga könyvtárból magánhasználatra kivenni, még rövidebb időre sem.

Az egyetemi könyvtárak mellett általában a német és olasz egyetemeken nemcsak az egyes egyetemi intézeteknek, hanem az egyes szemináriumoknak is külön könyvtáruk van, melyekben a hallgatók az egyes szakokra vonatkozó legspecziálisabb irodalmat kapják meg s az egyetemi könyvtár ezek beszerzését rájuk is hagyja. Ennek több jó oldala van s nem mellékes az, hogy a különben is mindenütt nagyon igénybe vett egyetemi könyvtári dotatiók a könyvtári nagyobb művek beszerzésére vannak utalva. Ehhez az eljáráshoz Olaszországban még azt a külön eljárást is fűzték, hogy az egyes intézeti könyvtárak azért az *egyetemi könyvtárak részeitül tekintetnek*, s a könyvtári bizottság ellenőrzése alatt állanak. Ezért ú. n. másodpéldányok (duplumok) beszerzése csak különösen fontos esetben van engedélyezve, folyóiratnak járatása pedig, mely az egyetemi könyvtárba már jár, semmi körülmények közt sincs az intézeti könyvtáraknak, vagy meg-

fordítva, megengedve. E viszony egy további folyamánya, hogy, kivéve az oly nagyobb intézeti könyvtárakat, melyek önálló olvasóteremmel vannak berendezve s naponként legalább négy órán át vannak nyitva, az egyes intézetek által beszerzett könyvek czédulakatalogusa szintén befoglaltatik az illető egyetemi könyvtár katalógusában, könyvei ennek pecsétét hordják s a czédulán jelezve van az intézet, melyben megellelhetők. Ennek az eljárásnak előnyei, bárha nagyon is a szoros takarékoság elvéből folyik, eléggé szembeötlők s Poroszországban egy 1891. okt. 15-ikén kiadott miniszteri rendelet szintén intézkedik részben e viszonyról. Nálunk, tudtommal, e viszony szabályozva egyáltalán nincsen.

Az egyetemi könyvtárak állami dotatiója különösen Németországban az utóbbi 20 év alatt mindenütt legalább is megkétszereződött. Ezekre nézve a következő pontos adatok állanak rendelkezésre :

	1870-ben	1880-ban	1892-ben
berlini kir. könyvtár . .	54,615 m.	96,000 m.	150,000 m.
berlini egyet. könyvtár .	4,500 »	10,500 »	10,500 »
bonni egyet. könyvtár .	13,860 »	24,655 »	28,300 »
boroszlói egyet. könyvtár	9,183 »	21,163 »	27,590 »
göttingai egyet. könyvtár	20,000 »	38,110 »	40,110 »
greifswaldi egyet. kvtár	10,260 »	14,000 »	17,000 »
hallei egyet. könyvtár .	10,786 »	17,236 »	22,220 »
kieli egyet. könyvtár . .	8,500 »	14,500 »	16,000 »
königsbergi egyet. kvtár	10,300 »	21,100 »	22,600 »
marburgi egyet. könyvtár	10,612 »	16,612 »	17,660 »
münsteri kir. könyvtár .	3,630 »	11,330 »	11,330 »

Ez adatok mutatják, hogy a könyvtárak dotatiója 22 év alatt 155,800 márkáról 363,300 m.-ra emelkedett; s a könyvtárak vezetői még mindig nincsenek ezzel megelégedve, holott az egyetemi könyvtárak 1870-iki 11,688 m. átlagos dotatiója 1892-ben 23,935 márkát tesz. Ugyanis a lefolyt 23 év alatt csak Németországban az irodalom nem megkétszereződött, hanem majdnem megháromszorozódott, úgyhogy Roquette Adalbertnek (Göttinga) egy előttem álló kimutatása szerint, míg az évi általány e 23 év alatt csak 104 % átlaggal növekedett, addig a Németországban megjelent könyvek ma már 160·8 % százalékkal többet, azaz 33,300 m. helyett

86,800 márkát igényelnének, ha valamelyik könyvtár mind meg akarná őket szerezni. Már pedig ha nem is minden hazai mű, de a hazai java tudományos irodalom illő, hogy minden egyetemi könyvtárban meglegyen. Ez az 1892. évi adatok szerint a megjelent művek 20 %-a volna s mintegy 20,000 márkát igényelne. Ha már ehhez számítjuk az idegen (olasz, francia, angol stb.) művekre fordítandó összeget szintén 20,000 márkával, könyvkötetésre és antiquáriusi művekre 11,000 márkát, a porosz kir. egyetemi könyvtárak óhaja az volna, hogy az átlagos évi általány 51 ezer m. legyen, holott egész Németországban csak három könyvtár éri el vagy haladja meg ezt az összeget, a berlini kir. könyvtár (150,000 m.), a müncheni kir. könyvtár (70,000 m.) s a strassburgi egyetemi könyvtár (55,000 m.). Megközelítik őket a göttingai 40,110, a lipcei 37,500, a hamburgi (városi) 35,000, a drezdai (kir.) 30,000, a heidelbergi 28,000, a bonni 28,000, a darmstadti (udvari) 28,000, a boroszlói 27,000, a stuttgarti (királyi) 21,100, a tübingai 25,000 m. évi általányaikkal. Egészben véve Németországban az egyetemi könyvtárak évi általánya sehol sem kisebb 15,000 márkánál s ekkora is csak Jenában, hol 1893-ban emelték ennyire.¹

Ebből világos, hogy nem tekintve a kedvezőbb helyzet egyéb oldalait, pl. a könyvek ára s a pénzegység közti kedvezőbb viszonyt: Németországban a könyvtárak helyzete hasonlíthatatlanul jobb, mint hazánkban. Pl. Kolozsvárt a beiratási és könyvtári díjakkal az évi általány mintegy 6900 ft, a Múzeum-Egylet dotatiója 2500—2800, összesen 9400—9700 ft, melyből újabban a bútorzati kiadások is fedezendők s a múzeum-egyleti általányt részben a gyűjtemények számára veendő specziális irodalom foglalja le. Ez az összeg így is alig felel meg a németországi legkisebb általánynak, t. i. 15—16,000 márkának.

Még kedvezőtlenebb a helyzet, ha legnagyobb könyvtárunkat, a budapesti Magyar Nemzeti Múzeumét mérjük össze a külföldi hasonló szerepre hivatott könyvtárakkal, melyre minden tekintetben más nézőpontok illenek, mint bármely más hazai könyvtárra. Némi összehasonlításul csak a következő adatokat vetjük össze.

¹ Kivételek a berlini egyetemi könyvtár 10,000 m., a müncheni egyetemi könyvtár 9000 m. általányaikkal; de itt ez természetes a jól dotált királyi könyvtárak mellett.

A legutolsó jelentés szerint szaporodott a Magyar Nemz. Múzeum könyvtára évi 10816 darabbal. E szerint könyvszerzésre fordíthatott mintegy 4000—4500 forintot; könyvköttetésre kiad évenként 1000 frt körül, összesen 5500 frtot. Ehhez képest a hasonló hivatású drezdai könyvtár kiad e célra évenként 30,000 márkát és más 37,000-et (= 67.000 márka) a fõntartásra és fizetésekre; a müncheni könyvtár költségvetése 164,000 márka, ebbõl 70,000 megy könyvekre, 11,000 dologi kiadásokra, 83,000 fizetésekre s egyéb kiadásokra; a berlini kir. könyvtár évi költségvetése 410,000 márka; a British Museum a «*Minerva*» legújabb adatai szerint könyvekre kiad évenként mintegy 120,000 frtot; összes évi költségvetése 113,300 font (ca. 1.360,000 frt); a Bibliothèque Nationale könyvekre kiad évenként 181,200 frankot, évi összes költségvetése 788,000 frank. De nemcsak e hatalmas állami intézmények, hanem némely angol és amerikai ú. n. népkönyvtárak is óriási összegek felett rendelkeznek; így a bostoni évenként mintegy 420,000, a londoni 396,000, a chicagói 282,000 frt felett. Ezek szerint, hogy a Magyar Nemz. Múzeum könyvtára, mint hazánk legnagyobb ily intézménye, a versenyt kiállhassa a hasonló hivatású, de jóval kisebb országok könyvtáraival, hogy nyomtatványairól, de kivált kéziratairól, okleveleirõl az annyira óhajtott katalogust elkészíthesse: a tenni és áldozni való rengeteg sok, egészen egy, a nyilvánosság-nak teljesen megfelelõ, modern berendezésû épületig.

Jelenleg számos körülmény miatt csak ennyire s fõleg ez általánosságokra kell szorítkoznom; de fentartom természetesen az alkalmat, hogy egészen részletkérdéseket fejtegessek néha a *Magyar Könyv-Szemlében*, melynek óhajtandó volna a könyvtártan kérdéseire bővebben kiterjeszkedhetõ, terjedelmesebb értekezések számára ú. n. szakfûzeteket is adni ki idõrõl idõre; mert arról úgy sem lehet szó, hogy ily szakdolgozatok különben nálunk kiadóra leljenek. Ha ez megvolna, magunk már a jelen esetben is bővebben és még számos egyebeket is írhattunk volna.